

Сучасні дослідження української культури, за редакцією Марти Замбжицької, Пауліни Олеховської та Катажини Якубовської-Кравчик

Впродовж століть вивчення та збереження власної культури було і залишається першочерговим завданням для кожної нації, народу та держави. Незважаючи на цей факт, в науці вже тривалий час відчувається гостра недостача об'єктивного розкриття багатьох процесів та явищ, пов'язаних з українською культурою. Це спричинено рядом складних історичних реалій, в яких Україна опинилась, починаючи з XVIII ст. і закінчуючи останньою чвертю XX ст. Протягом тривалого часу своєї історії, за невеликими винятками, Україна перебувала під гнітом поневолювачів, що всіляко обмежували її можливості для розвитку та вивчення власної культури, натомість насаджували свою (зокрема йде мова про час перебування у складі Російської імперії та Радянського союзу). Починаючи з 90-х років XX ст., з відновленням української незалежності почався новий етап в науковому житті України, коли стало можливим об'єктивно та неупереджено досліджувати українську культуру, зокрема і на міжнародному рівні. Саме цим великою мірою завдячуємо нашим польським колегам, що дають Україні таку можливість. Позитивним досвідом в цьому напрямку є співпраця між кафедрою україністики Варшавського університету та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Зокрема за сприяння фонду Варшавського університету започатковано видавничу серію *У колі мови, літератури і культури*, в рамках якої і видається X том – монографія *Сучасні дослідження української культури* за редакцією Марти Замбжицької, Пауліни Олеховської та Катажини Якубовської-Кравчик. Коло питань, охоплених даним збірником, є надзвичайно широким, як і сучасні дослідження української культури. У матеріалах, що ввійшли до монографії, досліджується фольклор, наївне

мистецтво, наративи народної творчості, зв'язок між культурою та літературними текстами, вивчаються питання розвитку архітектури та живопису, а також проблеми сучасного мистецтва. Варто зазначити, що дослідженнями охоплено і великий часовий відрізок, починаючи від ранніх віків і аж до сьогодення. У своїх статтях польські та українські дослідники з найважливіших академічних осередків України та Польщі демонструють багатогранність українознавчих досліджень, здійснених впродовж останніх років, що є підтвердженням невичерпності джерельних баз багатьох аспектів української культури для інтерпретації та аналізу. Актуальність виходу даного збірника є безсумнівною з огляду не лише на зміст самих досліджень, а й на бажання української науки до зближення з європейською після тривалого періоду штучної ізоляції та русифікації, а особливо коли наші сусіди першими йдуть на зустріч Україні. Для кращого сприйняття матеріалу залежно від тематики та методологічної специфіки редактори збірника згрупували статті у чотири розділи, перший з яких має назву *Фольклористика у наративах*, в якому зібрано матеріали п'ятьох дослідниць, що представляють культурну проблематику через призму мови. Особливо актуальною в цьому розділі видається стаття кандидата філологічних наук, ад'юганта кафедри україністики Ягеллонського університету Вікторії Гойсак *Номінація елементів лемківського народного одягу в порівняльному аспекті (поясний одяг)*, з огляду на те що культура Лемківщини є невід'ємною складовою української культури, і в той же час є прикладом органічного діалогу з культурою Польщі. Варто підкреслити якість фахового викладу та чітку систематизацію матеріалу, доповнення порівняльними таблицями, що робить його доступним та зрозумілим в рамках наукового стилю. Не менш цікавою є стаття ще однієї польської дослідниці Ядвіги Стемпнік-Шептицької, також кандидата філологічних наук цього ж університету – *Характеристика джерел і матеріалів для вивчення мовного табу в українських піснях*, в якій зосереджена увага феномену табу, зокрема мовного, наводяться причини його виникнення, досліджуються сфери впливу в українському пісенному фольклорі. Наводяться цікаві факти мовного табу у виданнях тих чи інших збірників, пов'язані з іменами видатних українських фольклористів та збирачів пісень, таких як П. Чубинський, Х. Вовк, М. Максимович, М. Гоголь, Т. Шевченко, Я. Головацький, В. Гнатюк. Надзвичайно актуальними є і статті українських дослідниць, зокрема доктора філологічних наук, професора кафедри української літератури та компаративістики ННІ української філології та соціальних комунікацій Черкаського державного університету ім. Б. Хмельницького Наталії Ярмоленко – *Українські народні оповіді про історичні події першої чверті ХХ ст. (проблема упорядкування)*. Стаття присвячена тим сторінкам української історії ХХ століття, згадування яких було навмисне заборонене радянським тоталітарним режимом з метою фізичного винищення українського народу, а саме: процес продрозкладки 1918–1921 років та спричинений нею голод в Україні, заходи суцільної колективізації, що розпочалися 1927 року, масового

розкуркулення українського селянства 1927–1930 років, Голодомор 1932–1933 років, репресії проти духовенства та вилучення церковних цінностей, процеси «куркульської операції» та сталінських репресій 1937–1938 років, голоду 1947 тощо. Наталя Мельник у своїй статті *Українська соціально побутова пісня: динаміка, традиції та національна ментальність* привертає увагу науковців до необхідності комплексного аналізу фольклорної спадщини соціально-побутової тематики та відображення у народних творах традиційних ознак та провідних складових національної ментальності українців.

Другий розділ монографії має назву *Культура крізь призму літературного тексту*. До нього увійшли сім публікацій, зокрема стаття Агнешки Гаврот, кандидата філологічних наук Ягеллонського університету, присвячена ставленню гуцулів до роботи в тетралогії Станіслава Вінценза *На високій полонині*. Метою дослідниці є проаналізувати види діяльності корінних жителів полонини. Дане дослідження дає нам уявлення про культуру праці гуцулів, побудовану на традиціях та віруваннях. Дослідниця Наталя Романюк, доктор філологічних наук, професор кафедри видавничої справи і мережевих видань Київського національного університету культури та мистецтв, вивчає *Українські видання в Єлисаветграді (кінець ХІХ – початок ХХ століття)*. Автор перелічує ряд друкарень, таких як друкарня Гольденбергів, Давида Шполянського, Пікуса, Єлисаветградського повітового земства, робітничого кооперативу *Просвіта*, в яких друкувалися україномовні книги, але вони були швидше як винятки, бо переважну більшість складала російськомовна продукція, нерідко і проросійська. Авторка зазначає, що поширення видавничої справи в цьому місті припало на період заборони українського слова. Це було пов'язано з тим, що ця частина України на той час перебувала у складі Російської імперії де діяли Валуєвський циркуляр та Емський указ. Нагадаємо, що ці два документи є яскравим свідченням шовіністичної політики російського самодержавства, спрямованої на посилення національного, духовного та політичного гноблення українського народу. Цікавою є і праця Руслани Крамар, магістра Варшавського університету, *Книги – джерело безсмертних думок. З неопублікованих нотаток Уляни Кравченко, зроблених в бібліотеці Оссолінських*. Справжнє ім'я письменниці – Юлія Шнайдер, одна з основоположниць українського жіночого руху в Галичині. Була знайома з Іваном Франком та користувалась його підтримкою, завдяки чому впродовж кількох місяців вчителювала у Львові та видала першу і єдину на той час у Східній Галичині друковану жіночу збірку поезій. В нотатках зафіксоване трепетне та шанобливе ставлення письменниці до книг, відчувається її жага до знань. Нагадаємо, що в цей час в Австро-Угорській імперії вища освіта для жінок та дівчат була недоступною. Ситуація змінилась лише у 1894–1897 роках. Зі спогадів Уляни Кравченко довідуємось про зародження емансипаційного руху в Галичині, зокрема про відкриття у Львові першої в регіоні Наукової читальні для жінок у 1885 році. Кандидат філологічних наук Варшавського університету Катажина Якубовська-Кравчик, за

редакцією якої видається ця монографія, подає також дуже цікаву та надзвичайно актуальну статтю про вплив поезії Тараса Шевченка на українську культуру періоду Майдану. Авторка доречно зауважує важливість постаті Тараса Шевченка та його творчості для формування та згуртування української нації, навіть в період відсутності державності. В цьому контексті дослідниця звертається до теорії антропологічної культурної близькості, одним з її теоретиків є Майкл Херцфельд, який пропонує прийняти поняття культурної близькості на протигагу формальному визначенню „культурний націоналізм”. На думку автора, ці ідеї культурної близькості та особистої відповідальності за Україну знайшли своє відображення як у творчості Тараса Шевченка у XIX столітті, так і у подіях Майдану у 2013–2014 роках, зокрема вона наводить цитати з віршів Кобзаря та з гасел, які ми бачили на Майдані. Аналізується і вплив постаті Шевченка на художників, музикантів, поетів та письменників, адже він є безперечним лідером української нації, тому й не дивно, що багато митців зображають його у своїх картинах. Як приклад автор ілюструє свою статтю картиною „Тарас Шевченко” художника-іконописця Данила Мовчана, також наводить приклад музичного рок-гурту „Кому вниз”, в репертуарі якого є багато пісень на слова Шевченка, та згадує письменників і поетів, що черпають натхнення з його творчості, зокрема Дмитра Павличка, Юрія Іздрика, Злату Андрієнко та інших. Варто зазначити, що Шевченко та його творчість стали символами боротьби українського народу за свободу і незалежність, що допомагають йому вистояти і сьогодні в умовах війни з російським агресором.

Третій розділ збірника присвячений народному мистецтву, зокрема декоративно-ужитковому. Більша частина розділу присвячена кераміці від часів Трипілля аж до наших днів, орнаментиці ритуального посуду, гончарству Гуцульщини та Покуття, глиняному посуду Наддніпрянщини як складовій української культури; авторами цих статей є Олена Годенко-Наконечна, Галина Істоміна та Олена Щербань. На їх фоні виділяються інші три дослідниці: Зінаїда Косицька, Наталія Студинець, Олена Клименко. Стаття першої з них присвячена творчості майстрині витинанок Ольги Шинкаренко. Достатньо промовистим є той факт, що робота саме цієї талановитої української мисткині прикрашає обкладинку даного збірника. Об'єктом дослідження другої дослідниці є хатній настінний розпис в українській традиційно-побутовій культурі, зокрема його витоки, еволюція та регіональні трансформації. Стаття третьої присвячена українському народному примітиву, проблемам його термінології, витокам та національній своєрідності. Загалом усі статті підкреслюють самотність та неповторність української культури.

Четвертий розділ присвячений архітектурі та мистецтву України XVIII–XXI століть. В ньому зібрані статті таких дослідників як Анатолій Щербань, Ольга Кравченко, Ольга Школьна, Оксана Сторчай, Ірина Бугайова, Марта Кравченко та Станіслав Вольський. Тематика статей є дуже різноманітною, але все ж можемо прослідкувати деякі подібності. До прикладу, дослідження Ольги

Шкільної *Метаморфози творчої діяльності Івана Григоровича-Барського* та Оксани Строчай *З історії розвитку архітектурної освіти в Україні – викладацька діяльність Франца Меховича в Київському університеті (1834–1839)* присвячені двом видатним українським архітекторам, що жили і творили в різних періодах історії, але однаково багато спричинились до розвитку архітектури в Україні. Обидві статті Ірини Бугайової присвячені творчості художників-авангардистів з Криворіжжя. Хочемо відзначити статті Марти Кравченко та Станіслава Вольського, об'єднавчим фактором яких є те, що вони пов'язані з ювелірним мистецтвом, зокрема перегородчастою емаллю, що активно використовується як в мистецтві прикрас, так і в сакральному мистецтві від найдавніших часів до сьогодні. Відмінним в цих статтях є те, що в першій з них мова йде про художньо-естетичні особливості прикрас в Україні останньої третини ХХ – початку ХХІ століття, зокрема довідуємось про широкий спектр традиційних та нетрадиційних матеріалів, що використовують художники для виготовлення прикрас. До традиційних, як відомо, належать золото, платина, срібло, сплави металів (мельхіор, латунь) та коштовне каміння. До нетрадиційних або альтернативних – коване залізо, алюміній, мідь, акрил, кераміка, текстиль, пластик, шкіра, скло, силікон, полімери та мішані техніки. Варто відзначити також широку географію дослідження, авторка наводить приклади митців, що виготовляють авторські прикраси з різних регіонів України, зокрема таких міст як Вишня, Чернівці, Львів, Косів, Тернопіль, Ужгород, Київ, Сімферополь та Харків. Дослідниця також виділяє важливу роль таких мистецьких шкіл як Львівська національна академія мистецтв та Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури в Києві, спостерігає за впровадженням нових для України технологій обробки металу, таких як мокуме, в якій працює тернопільський художник-ювелір Андрій Дячук. В статті наведена велика кількість персоналій. Вражає широкий обсяг опрацьованого матеріалу. Дослідженню характерний фаховий виклад матеріалу та високий рівень актуальності. Щодо другої статті *Техніка гарячої емалі в ювелірному мистецтві: відновлення втрачених технологій візантійської перегородчастої емалі в сучасній іконі*, то вона є справді революційною, бо її автору вдалось на основі практичних експериментів розкрити втрачену технологію, пов'язану з напаюванням перегородчастої емалі на пластину у візантійських іконах, що є надзвичайно цінним як для мистецтвознавства, так і для мистецтва загалом, в чому йому допоміг білоруський художник-ювелір Микола Кузьмич. Стаття Ольги Кравченко *Твір невідомого автора Апофеоз святого Яна з Дуклі з костелу отців Бернардинців у Львові: символіка та нарративність* є надзвичайно пізнавальною не лише з огляду на іконографію сакрального об'єкту, але також і через історичні відомості про високий рівень релігійності львівського міщанства XVII–XVIII століть.

Загалом хочемо відзначити значимість та актуальність даної наукової монографії, фаховий підхід редакційного колективу, чітку структуру викладу матеріалу, якісний зміст статей, обґрунтовані висновки, відмінне оформлення,

присутність кольорових ілюстрацій. Щодо зауважень, то хочемо висловити лише невеличке побажання до збільшення кількості фоторепродукцій у монографії, що полегшить сприймання статей, особливо тих, в яких йде мова про художні твори митців, які не є широковідомими. Проте висловлені зауваження не впливають на загальний позитивний зміст роботи, а даний збірник заслуговує високої оцінки в середовищі науковців, мистецтвознавців, філологів та культурологів. Переконані, що це знакове видання стане в нагоді широкому колу дослідників та посяде гідне місце в українському і польському науковому житті. Хочемо побажати редакційному колективу та авторам статей подальших успіхів у їх надзвичайно важливій роботі, з нетерпінням чекатимемо нових наукових видань, присвячених дослідженню української культури.

Богдан ЗЯТИК